

АЛЕКСАНДАР СТЕВАНОВИЋ¹
Београд

У ОДБРАНУ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНЕ ДЕДУКЦИЈЕ КАТЕГОРИЈА

Сажетак: У овом чланку дат је критички осврт на текст Пола Гајера „Трансцендентална дедукција категорија“ у коме он покушава да покаже формалну неисправност Кантове тезе. У првом делу чланка дата је анализа Гајеровог става и објашњена двострука линија његове критике Канта, прва у односу на могућност успостављања трансценденталне дедукције категорија путем трансценденталне аперцепције изложена у *Критици чистог ума*, и друга, која на основу разлике судова искуства и судова перцепције гради могућност оштег и нужног важења категорија у *Пролегоменама за сваку будућу метафизику*. У другом делу рада, пружа се аргументација у прилог Кантове позиције, указује на немогућност подвајања а priori синтеза категорија разума и трансценденталне аперцепције, објашњава специфична улога категорије релације у грађењу објективног сазнања и објашњава проблематичност успостављања формалног критеријума у оцени исправности трансценденталне дедукције.

Кључне речи: категорије, трансцендентална дедукција, аперцепција, Гајер, Кант, Критика чистог ума, Пролегомена

Подстицај за настанак овог чланка пружио ми је текст Пола Гајера (Paul Guyer), једног од најистакнутијих савремених познавалаца философије Имануела Канта, “The transcendental deduction of the categories”². У том тексту, на прегледан и садржајан начин разматрају се основна питања у разумевању Кантове трансценденталне дедукције категорија, и што је посебно драгоцено, у њему се узимају у обзир (иако се понекад то експлицитно не наводи) и мишљења, која су пре њега изнета од стране проучавалаца Кантове философије, као што су Дитер Хенрих (Dieter Henrich), П. Ф. Строусн (P. F. Strawson), Хенри Елисон (Henry Allison), Мартин Хајдегер (Martin Heidegger) и други.

У овом чланку покушаћемо да сазнамо да ли је заиста трансцендентална дедукција категорија од стране Пола Гајера исправно оцењена као

1 E-mail адреса аутора: munrutesemone@gmail.com

2 Guyer, Paul, (1998), Cambridge, „The transcendental deduction of the categories”, у (прир. Guyer Paul) *The Cambridge Companion to KANT*, Cambridge university press, (у даљем тексту Guyer)

„неуспех“³, и може ли се, можда, применом нешто другачије аргументације „одбранити“?

Ако се узме као неоспорно да је трансцендентална дедукција категорија од суштинске важности за оцењивање исправности саме „Критике чистог ума“, онда је потпуно јасно, зашто овај задатак има посебну важност. Овај чланак ће, тако, бити подељен на излагање основних аргумената Гајеровог критичког осврта на Кантову трансценденталну дедукцију категорија, да би се потом приступило аргументацији у одбрану Кантове позиције⁴.

1. ШТА ТО ШКРИПИ У ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНОЈ ДЕДУКЦИЈИ КАТЕГОРИЈА?

Прво питање које бисмо могли да поставимо, чак и пре него што приступимо самом излагању јесте – колико трансценденталних дедукција категорија уопште има? Пол Гајер стоји на становишту да постоје три квалитативно различите врсте аргументације, које се односе на трансценденталну дедукцију категорија. Прва је дата у првом издању „Критике чистог ума“, друга у „Пролегоменама за сваку будућу метафизику“ и „Метафизичким основама природних наука“, док је трећа и последња, која комбинује претходне две аргументације, дата у другом издању „Критике чистог ума“.

У том контексту он тврди следеће:

„Видећемо да ова разматрања представљају озбиљан проблем за Канта. Први приступ, којим он покушава да се користи у трансценденталној дедукцији заиста посматра категорије као услове сазнања објеката насупрот пуким субјективним представама, и завршава остављајући ове последње у потпуности ван подручја категорија. Алтернативни приступ покушава да избегне овај проблем, тако што чини категорије нужним условима *самосвести* саме, или онога што Кант назива „аперцепција“, сугеришући затим да су оне *a fortiori* такође и услови за представљање било ког објекта датог путем субјективних стања, којих смо свесни (видети А 107, А 113, Б 116, Б 153).“⁵

3 „Формално говорећи, трансцендентална дедукција је неуспех...“ Guyer 1998: 155 (сви преводи са страног језика су ауторови)

4 За подстрек да се бави овом темом и указивање на нека од кључних тачака у Гајеровом тумачењу Кантове трансценденталне дедукције категорија, нарочито његовог разумевања односа категорија и трансценденталне аперцепције, аутор своју потпуну захвалност дугује проф. др Сими Елаковићу (1940-2016).

5 Guyer 1998: 126-127

Са овим схватањем Пола Гајера, о постојању више врста квалитативно различитих аргументација у Кантовој трансценденталној дедукцији категорија слаже се више аутора. То је готово опште место у књизи Мартина Хајдегера „Кант и проблем метафизике“, који управо на наводном постојању ове разлике између аргументације првог и другог издања „Критике чистог ума“, покушава да заснује своје особено тумачење смисла Кантове философије. На овом становишту налази се и Дитер Хенрих, у свом значајном тексту „Структура доказа Кантове трансценденталне дедукције“⁶.

Моје мишљење по овом питању, међутим, сагласно је мишљењу Хенрија Елисона⁷, да је у другом издању „Критике чистог ума“, дата само прочишћенија и јаснија аргументација него пре. До конфузије по овом питању, изгледа да долази пре свега због тога што аргументација првог издања „Критике чистог ума“ оставља шире поље за тумачење одређених појмова (нпр. функције трансценденталне аперцепције или уобразиље), међутим, када се пажљиво упореди са верзијом датом у другом издању, она јој ни на који начин не противречи.

Ми и у првом издању „Критике чистог ума“ имамо не само јасно изложену улогу трансценденталне аперцепције у заснивању емпиријско-објективних судова⁸ путем функције категорија, него и улогу продуктивне уобразиље, која фигуративном синтезом обезбеђује деловање функција категорија и трансценденталне аперцепције⁹.

Такво мишљење могло би, без противречности, да се има и поводом излагања онога што представља трансценденталну дедукцију категорија у „Пролегоменама за сваку будућу метафизику“, јер се и ту¹⁰ јасно наводи, да је улога трансценденталне аперцепције у трансценденталној дедукцији категорија – да омогући синтезу предиката унутрашњег чула у једној свести, с том разликом, што је овде тежиште излагања функције категорија померено на питање разлике између емпиријско-објективних и емпиријско-субјективних судова због саме теме којом се ту бавило (могућности чисте природне науке). Одбрамбена аргументација дата у овом чланку, у свом излагању ће се држати оног што је изложено у другом из-

6 Hentrich, интернет

7 „Тако, усредсређујући се на друго издање, можемо да размотримо централни проблем у његовом најјаснијем облику.” Allison 1983: 133 (превео А.С.)

8 И. Кант, *Критика чистог ума* А 111-112 (у даљем тексту *Критика*, сви цитати дани према издању наведеном у литератури)

9 *Критика* А119

10 И. Кант, *Пролегомена за сваку будућу метафизику* §46 (у даљем тексту *Пролегомена*, сви цитати дани према издању наведеном у литератури)

дању „Критике чистог ума“, с тим што ће извесна разматрања бити посвећена и „Пролегоменама за сваку будућу метафизику“.

Међутим, како бисмо могли да разумемо Гајерову позицију, морамо имати у виду да он сматра да ствари стоје другачије, и да Кант у првом издању и „Пролегоменама“ има две сасвим различите аргументације, које је на самом крају, у другом издању „Критике чистог ума“, покушао да неуспешно комбинује. И једна и друга аргументација по њему, суштински је везана за амбивалентност статуса, који имају категорије: „Већи део нејасности у Кантовом излагању трансценденталне дедукције настаје управо због тога што он није направио изричиту разлику ове две концепције категорија и стога није јасно разликовао два приступа дедукцији, које оне захтевају. Видећемо такође да се он позивао на више различитих извора екстралогичке нужности, посебну концепцију самосвести на једној страни и посебну концепцију објеката на другој, као основу потребе за екстралогичким категоријама. Сваки од ових приступа има, међутим, своје проблеме. Ако екстралогичко ограничење у категоријама настаје из њихове улоге у разликовању објеката и пуких представа, онда може бити нејасно, како се универзалност њихове примене може сачувати; али ако оно настаје из природе самосвести као такве, онда може бити тешко разумети како се може сачувати разлика између само субјективних представа и представа објеката.”¹¹

Тако се суштина аргументације, коју Пол Гајер приписује Канту састоји у томе да се могућност функције чистих појмова разума (категорија) изводи (дедукује) или из трансценденталне аперцепције, при чему су категорије правила, која омогућавају саму синтезу трансценденталне аперцепције и стојећи у њеној основи, постају универзална правила синтезе објеката у сазнању, или из самог конституисања објективног искуства на супрот нашим субјективним представама, где категорије важе као универзална правила, која имају опште и нужно важење. Аргументацију, којом се категорије изводе из трансценденталне аперцепције Пол Гајер приписује првом издању „Критике чистог ума“, а другу, којом категорије омогућавају опште и нужно важење, односно објективност сазнања на супрот субјективним представама „Пролегомена за сваку будућу метафизику“ и „Метафизичким основама природних наука“. Он тако аргументацију првог издања *Критике чистог ума* сумарно приказује на следећи начин: „Тако Кант закључује свој доказ: (1) све могуће представе припадају јединственом нумерички идентичном ја; (2) ово је синтетичка веза представа, која (3) захтева *a priori* синтезу међу њима, (4) чија су прави-

11 Guyer 1998: 133

ла ниједна друга него категорије, које су стога (5) нужни услови представљања свих објеката путем представљања у нумерички идентичном ја.”¹²

Овде видимо да су правила синтезе трансценденталне аперцепције, која се односе на све њене представе, према Гајеру, у ствари категорије, и да у тој њиховој улози лежи њихова универзална примена и важење за све објекте сазнања. (Овакво мишљење – да су категорије услов синтезе трансценденталне аперцепције можемо наћи и код П. Ф. Струосна у његовој интересантној књизи „The Bounds of Sense”¹³.)

Тако би се, према Гајеру, Кантов доказ у овој верзији трансценденталне дедукције категорија, састојао у томе, што би синтеза трансценденталне аперцепције своју могућност заснивала на синтези категорија, чиме би се доказало њихово нужно а priori важење за све објекте искуства.

Уколико би Кант заиста усвојио овакву позицију, нашао би се, према Гајеру, пред скупом врло озбиљних проблема¹⁴ које ћемо овде навести сумарно: Прво, како би синтеза трансценденталне аперцепције могла да се докаже као услов искуства а priori, уколико би постојали случајеви у којима сам ја, да се тако изразим, био у ситуацији да сам „видео нешто што никако нисам могао да видим“? У том случају, критеријум објективности мога искуства заснивао би се, не на синтези трансценденталне аперцепције, већ емпиричкомј провери онога „што сам видео“. Ако је то тако, онда општа и нужна примена категорија у искуству не може да се заснива на претпостављеној а priori синтези искуства, већ на емпиричкој синтези разноврсности представе. Такође, према Гајеру, и однос између јединства аперцепције и спознаје објеката остаје у том случају нејасан. По њему, уколико је трансцендентална аперцепција нужан предуслов могућности трансценденталног објекта, као услова синтезе објеката искуства, како се онда може успоставити суштинска разлика између нас и наших представа са једне и објеката, које оне представљају са друге стране.

Из горе наведеног се види, да је, према Полу Гајеру, критеријум валаности трансценденталне дедукције категорија, критеријум који ће показати непротивречно важење функције једне моћи на основу друге моћи, у овом случају важења синтезе категорија на све објекте искуства, путем постављања категорија, као правила, која омогућавају синтезу трансценденталне аперцепције, која је нужан предуслов сваког нашег сазнања. А Кант, у првом издању „Критике чистог ума“, тај критеријум није успео да задовољи. И управо због тога је, у верзији датој у „Прологоменама за

12 Guyer 1998: 144

13 Strawson 2006: 30

14 Guyer 1998: 145

сваку будућу метафизику“ и „Метафизичким основама природних наука“, према Гајеру, Кант дедукцију чистих појмова разума извео из односа категорија према објекту сазнања:

„Ово је дато јасније у *Пролегоменама*, где је кључ Кантове дедукције категорија разликовање између, само субјективне везе перцепције, у којој је логичка функција суђења употребљена, али је употребљена потпуно произвољно, и везе перцепције која објективно важи, коју Кант разуме у смислу, да је опште и нужно важећа...

Овај захтев нужног општег важења увек зависи од „чистог појма разума, под који се опажај подводи“, то јест, категорије, која стога не може бити само просто једна објективизована форма логичке функције суђења, већ је уместо тога један екстралогички појам који на неки начин чини употребу саме логичке функције суђења неоспорном...”¹⁵

У том разликовању судова опажања и судова искуства, како је дато у *Пролегоменама*, где ови последњи имају опште и нужно важење, јавља се, према Полу Гајеру, следећи проблем:

„Ова тврдња има извесну интуитивну веродостојност, али Кант тешко да успева да је изведе довољно подробно да би била убедљива. Онако, како је Кант представља, она зависи од проблематичне концепције судова искуства као универзално истинитих, што би значило не само интересубјективно прихватљивих већ такође и нужно истинитих. Такво схватање емпиричког суђења тешко да би могло да се прода једном емпиристи, као што је Хјум, иако је нико други већ Хјум онај коме Кант покушава да одговори у *Пролегоменама*.”¹⁶ Тако се према Гајеру, и други Кантов покушај трансценденталне дедукције категорија, у коме би се њихово опште и нужно важење заснивало на могућности успостављања објективних судова искуства, насупрот пуким судовима опажања завршио двоструким неуспехом. Кант је са једне стране, оставио читаву једну област субјективних судова опажања ван поља деловања функције категорија, а са друге, судовима искуства дао важење општости и нужности, које иједан емпирички суд тешко да би могао да има.

Како би превазишао наведене потешкоће, Кант, према Полу Гајеру, у другом издању „Критике чистог ума“, даје своју коначну верзију трансценденталне дедукције категорија, која комбинује елементе обе претход-

15 Guyer 1998:147

16 Guyer 1998: 148 – 149

не. У својој аргументацији он, као и у првом издању, полази од трансценденталне аперцепције, као основе могућности успостављања „везе“.

„Кант тврди да „појам везе“ укључује појам јединства разноврсности који претходи свим одређеним категоријама... Ова виша форма јединства, која претходи свим категоријама, очигледно би требало да буде трансцендентално јединство аперцепције. Али оно што Кант сада тврди изгледа да претпоставља да, иако употреба категорија мора да претпостави трансцендентално јединство аперцепције, ова последња претходи употреби категорија и стога је независна од ње. Цео пројекат показивања да се категорије примењују на све објекте трансценденталног јединства аперцепције управо зато што аперцепција сама претпоставља употребу категорија је зато угрожена.”¹⁷

У том контексту, за Канта, настаје нови проблем. На који начин, ако трансцендентална аперцепција, као услов њихове примене, претходи категоријама и независна је од њих, оне могу да изведу своју општу и нужну примену у синтези објеката искуства?

„Међутим, у овом случају, Кантов првобитни задатак доказивања да се категорије које су субјективне по пореклу нужно односе на објекте, који су различити од ја као да је остао заборављен. Али, ако тај задатак не би требало да буде заборављен, и ако Кантова сужена концепција објекта сазнања не би требало да се узме здраво за готово, тада би, у овој тачки аргумента он требало да тврди, да су услови јединства аперцепције – који још увек остају неоткривени – *нужни* услови сазнања објеката, а не, као што се чини да он предлаже, *довољни* услови.

Ова прејака претпоставка била би само мањи проблем ако би Кант успео да успешно изложи услове јединства аперцепције, који би, пошто је јединство аперцепције само, нужан услов спознаје објеката, били такође нужни услови за спознају објеката. Међутим, аргумент параграфа 18 не чини то. У ствари, Кант сада наставља даље, као да је спознаја објеката сама нужан услов јединства аперцепције, и стога, као да се *a priori* услови јединства аперцепције могу извести из услова спознаје објеката, а не *vice versa*.”¹⁸

Кант овде доспева у практично безизлазан проблем, пошто трансцендентална аперцепција, своју синтезу, која представља услов примене функције категорија, заснива на синтези објеката искуства. Овде је

17 Guyer 1998: 149 – 150

18 Guyer 1998: 151

Гајеров критеријум, по коме се трансцендентална дедукција категорија може сматрати ваљаном, уколико се формално исправно покаже могућност њеног извођења из неке друге моћи, на основу које категорије добијају своје опште и нужно важење доспео у оно што се у логици зове лош круг. Синтеза трансценденталне аперцепције заснива се на спознаји објектата искуства, која се заснива на синтези категорија, која се, опет, заснива на трансценденталној аперцепцији.

„Због тога одељак 19, као и *Пролегомена*, супротставља судове као тврдње „*нужног јединства*“ са само субјективно важећим везама представа, и наговештава да мора да постоје *a priori* основе у разуму за ово нужно јединство... Али пошто је јединство аперцепције управо идентификовано са спознајом објектата, изгледа да се његов аргумент заснива на противречној дефиницији спознаје објектата. Аргумент Б-дедукције, другим речима, урушио се у онај из *Пролегомена* управо на кључној тачки где би нужне услове спознаје објектата требало извести из независно пронађених услова могућности аперцепције као такве.”¹⁹

Тако је, према Полу Гајеру, Кант доспео у ћорсокак не успевши да покаже нужну формалну везу између трансценденталне аперцепције и категорија, односно *a priori* основе аперцепције, везавши синтезу ове за чин синтезе објектата искуства.

Он сматра да зато, у наставку трансценденталне дедукције другог издања „Критике чистог ума“, Кант мора да потпуно важење категорија за објекте искуства посредно докаже путем њихове универзалне примене на синтезу свих опажаја датих путем чистих опажаја простора и времена, и тако посредно повеже трансценденталну аперцепцију, као услов ових опажаја са чистим појмовима разума, категоријама. Кант ово не би морао да ради да је претходно успео да покаже непосредну везу трансценденталне аперцепције и категорија у синтези објектата искуства.

„Зашто онда Кант ограничава свој резултат у одељцима 20 и 21, и позива се на јединство простора и времена како би закључио на нешто што би проистицало и само из праизворног јединства аперцепције? Можемо само да претпоставимо да Кант ово чини из прећутног признања да није све како би требало са његовим концептом аперцепције, да препознаје да на неком нивоу, његов захтев да имамо *a priori* извесност нумерички идентичног ја у свим могућим предста-

вама, није неоспоран, и да сматра да је јединство простора и времена мање контроверзно поље за доказ општег објективног важења категорија.”²⁰

Овом реченицом Пол Гајер даје завршни аргумент за тврдњу наведену на самом почетку – „Формално гледано, трансцендентална дедукција је промашај...”²¹.

Могли бисмо сада, још једном, да сагледамо, који су основни узроци овог промашаја:

а) Трансцендентална дедукција категорија заснована на томе, што се нужност и општост примене категорија на предмете искуства доказује тиме што су оне правила синтезе трансценденталне аперцепције, која је сама нужни предуслов сваког искуства, није у стању да реши проблем емпиричке синтезе као критеријума могућности искуства и односа наших представа и објеката сазнања.

б) Друга верзија, дата у „Пролегоменама“, која важење категорија везује за судове искуства, оставља целу област судова опажања ван контекста свога деловања, чиме се губи њихово опште и нужно важење.

в) Трећа верзија трансценденталне дедукције, полазећи од тога да се важење категорија заснива на трансценденталној аперцепцији, издваја ову другу на тај начин, што правила њене синтезе нису више категорије (као у првој верзији), већ се могућност синтезе трансценденталне аперцепције заснива на опажању објеката искуства, чиме се, као што смо објаснили више, улази у лош круг извођења, који Кант покушава да покрије тиме што тврди важење категорија за свако опажање дато путем чистих опажаја простора и времена, чиме се оне посредно везују за трансценденталну аперцепцију.

Сада бисмо могли да се посветимо овим питањима.

2. ДА ЛИ СЕ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНА ДЕДУКЦИЈА КАТЕГОРИЈА ИПАК МОЖЕ ОДБРАНИТИ ОД ОВИХ ПРИГОВОРА?

Пошто смо себи дали у задатак да одбранимо Кантову трансценденталну дедукцију категорија, прва ствар на коју би требало да обратимо пажњу јесте – колико су горе наведене тврдње, на основу којих се онда стављају примедбе на трансценденталну дедукцију категорија уопште тачне?

20 Guyer 1998: 154

21 Guyer 1998: 155

Прво питање би тако, било питање – да ли је могуће да категорије буду правила синтезе трансценденталне аперцепције, као што се горе тврди?

Уколико би се показало да је то немогуће, односно да се правила синтезе трансценденталне аперцепције не могу засновати синтезом категорија могли бисмо да целу Гајерову аргументацију о томе ставимо *ad acta*.

Друго питање, које би требало да решимо, јесте питање важења општости и нужности судова искуства успостављених категоријама у односу на субјективне судове опажања (судове перцепције).

Уколико бисмо показали да судови искуства ипак имају поље свог општег и нужног важења, и објаснимо начин, на који се оно успоставља категоријама, могли бисмо да пренебрегнемо Гајерове примедбе о издвојености поља судова перцепције и решимо питање могућности важења емпиријске синтезе као критеријума сазнања, насупрот критеријуму синтезе трансценденталне аперцепције. На самом крају бисмо, онда, са пуним правом, могли да поставимо питање, да ли је критеријум ваљаности трансценденталне дедукције, који Пол Гајер имплицитно поставља, а који се састоји у извођењу важења општости и нужности примене категорија на објекте искуства из неке друге моћи, уопште ваљан критеријум за одређивање исправности саме трансценденталне дедукције категорија?

Како бисмо могли да почнемо да одговарамо на ова питања, требало би, пре свега, да видимо, шта је оно, што је Кант својом трансценденталном дедукцијом уопште желео да докаже: „Отуда ја објашњење начина на који се појмови а priori могу односити на предмете називам њиховом *трансценденталном дедукцијом* и ову дедукцију разликујем од *емпиричке* дедукције која показује начин на који се један појам задобија на основу искуства и рефлексije о њему и која се отуда не тиче оправданости, већ само чињенице на основу које се долази до појма.“²²

Основни проблем, који би трансцендентална дедукција требало да реши, јесте да покаже, како се појмови а priori, категорије, могу односити на предмете искуства. Међутим, саме категорије нису појмови у обичном смислу те речи. За њих није могућа емпиријска дедукција, јер су оне предуслови једног емпиријског појма, односно функције, које омогућавају његов настанак.

„Оне су појмови о некоме предмету уопште помоћу којих се опажај тога предмета сматра као *одређен* у односу на једну од *логичких функција* суђења.“²³

Ову дефиницију Кант је дао после доста премишљања, тек у другом издању „Критике чистог ума“. Видимо тако, да би трансцендентална дедукција категорија требало да покаже, како је а priori синтеза категорије у појму, оно што омогућава да се један предмет дат у опажању одреди на општи и нужан начин као објекат искуства, односно, правило којим се просуђују предмети опажања и одређује њихово место и узајамна повезаност у свеукупности јединства искуства.

Позната је Кантова подела извора сазнања на спонтанитет мишљења и рецептивитет чула. Док су а priori услови рецептивитета чула чисти опажаји простора и времена, услови спонтанитета мишљења су тројаки, трансцендентална аперцепција, разум и уобразиља. Ове три моћи спонтанитета мишљења заједно са опажајем насталим путем рецептивитета чула граде један објекат искуства дат у сазнању појмом, као правило његовог просуђивања у искуству. Како се ово збива? У једном од завршних одељака трансценденталне дедукције (§ 26) деловање спонтаности мишљења објашњава се овако:

Опажај настаје у моменту времена, али „већ *јединство синтезе* разноврсности било изван нас било у нама, па, дакле, и једна *веза* с којом мора да је у складу све што треба да се представи у простору и времену као одређено, јесте дато а priori као услов синтезе сваке *апрехензије* у исто време са (не у) овим *опажањима*. Ово синтетично јединство пак не може да буде неко друго него јединство оне везе разноврсности неког датог *опажаја уопште* у једној праосновној свести која је изведена сходно категоријама и примењена само на наше чулно опажање.“²⁴

Ту долазимо до нашег првог питања – у каквом су односу синтеза трансценденталне аперцепције и функције категорија, односно могу ли категорије да буду правила синтезе трансценденталне аперцепције? На овом месту се наводи да је синтетично јединство везе разноврсности неког датог опажаја у једној праосновној свести изведено сходно категоријама (den Kategorien gemäß).

Међутим, то не може да буде случај. Управо, Кант децидно тврди да је синтеза трансценденталне аперцепције услов синтезе категорија и да је сама независна од њих:

23 Критика Б128

24 Критика Б 160-161, подвукао А.С.

„Ово јединство које иде а ригорі пре свих појмова о вези није истоветно са оном категоријом јединства (§ 10); јер све категорије оснивају се на логичким функцијама у судовима; у судовима пак већ се замишља веза, то јест јединство датих појмова. Дакле, категорија већ претпоставља везу. Према томе, ми морамо ово јединство (као квантитативно § 12) да тражимо на неком још вишем месту, наиме у ономе што садржи основ јединства различних појмова у судовима, то јест чак основ могућности разума у његовој логичкој употреби.“²⁵

Овај цитат непосредно претходи § 16 трансценденталне дедукције, који има поднаслов „О праосновном синтетичком јединству аперцепције“. Одељак означен § 15, који се завршава датим наводом, има поднаслов „О могућности једне везе уопште“. То је одељак, којим почиње верзија трансценденталне дедукције категорија другог издања „Критике чистог ума“. То је та разлика на коју указује Гајер, када каже да је у верзији другог издања синтеза трансценденталне аперцепције померена из поља деловања функције категорија.

Међутим, уколико обратимо пажњу на верзију првог издања, наћи ћемо безмало исту тврдњу, само изречену нешто другачијим речима:

„И заиста, у нама нису могућа никаква сазнања, никаква њихова узамјамна веза и јединство без онога јединства свести које претходи свима чињеницама опажања и у односу према коме једино свака представа о предметима јесте могућа. Ову чисту праосновну непроменљиву свест хоћу да назовем *трансценденталном аперцепцијом*... Према томе, нумеричко јединство ове аперцепције лежи исто тако а ригорі у основи свих појмова као што разноврсност простора и времена лежи у основи свих опажаја чулности.“²⁶

Овде уопште није реч о формалном извођењу правила синтезе аперцепције на основу синтезе категорија. Овде је реч о квалитативној разлици веза, као предуслову искуства.

У успостављању искуства, трансцендентална аперцепција представља основ првобитне везе, јер се њом врши излагање јединства оног „ја“ које представља основ примене свих других моћи наше спонтаности, разумских категорија и шема уобразиље.

Заснивање „ја“ трансценденталном аперцепцијом омогућава успостављање „објекта“ сазнања у односу према чулности. Јер само у односу према „ја“ могуће је засновати сазнање „нечег“ у објекту датог чулношћу. Оно што је битно разумети, јесте да „ја“ на овај начин у сазнању та-

25 *Критика* Б131

26 *Критика* А 108

кође бива засновано у односу према представама датим у опажању, јер ми сами себи бивамо представљени као „ја“ спрам опажаја датих у моментима времена, као унутрашњег чула, односно, као субјекат у коме настају објекти сазнања.

Дедукцију бисмо, условно, могли да назовемо извођењем из целокупне датости које управо зато има нужно важење. Ми овде видимо да трансцендентална аперцепција представља заснивање целокупности „ја“ које се у сваком моменту може изразити мишљу „ја мислим“ и према чијем се тек извођењу успоставља однос разумског закључивања у категоријама и аперхензије датости дате уобразиљом.

Тако функције спонтаности мишљења функционишу по дедуктивном обрасцу извођења јединствене целокупности „ја“ трансценденталном аперцепцијом, јединствености важења појма и синтетичког јединства искуства разумским категоријама и јединствене целокупности фигуративне синтезе продуктивне уобразиље. Међутим, примена функција спонтанитета мишљења узрокована је афекцијама чулности, односно појавама које узрокују опажаје. Датост појава омогућава постојање опажаја. Али опажај није настао самом чулношћу. Сам Кант битно разликује опажај унутрашњег чула, односно емпиричку аперцепцију од трансценденталне аперцепције.

Показали смо да је идеја, како би синтеза категорија могла да представља правило синтезе саме трансценденталне аперцепције неисправна, и да се због тога, и све примедбе Пола Гајера упућене тим поводом, могу сматрати неважним. На том путу, стигли смо до једног од кључних места у разумевању трансценденталне дедукције категорија, питања односа емпиријске и трансценденталне аперцепције, односно питања општости и нужности у емпиријском сазнању.

Управо ту, на пољу односа емпиричке и трансценденталне аперцепције, можемо да се укључимо у проблем општости и нужности судова искуства у односу на судове перцепције, који Пол Гајер представља, као другу верзију трансценденталне дедукције категорија, дату у „Пролегоменама за сваку будућу метафизику“ и „Метафизичким основама природних наука“. На почетку, требало би нешто рећи о самим судовима искуства. Природно је да су сви судови искуства емпиријски, јер се искуство односи на предмете ван нас дате опажајима, односно на природу. Међутим, нису сви емпиријски судови, судови искуства: „Пре свега, морамо истаћи да иако су сви искуствени судови емпиријски, то јест свој основ имају у непосредној чулној перцепцији, ипак се не може рећи обрнуто – да су сви емпиријски судови самим тим и искуствени судови; да би они били искуствени судови, треба оном што је емпиријско и уопште

оном што је у чулном опажању дато да се прикључе и посебни појмови који сасвим а priori потичу из чистог разума.²⁷

Које особине имају искуствени судови у односу на судове перцепције, који имају само субјективно важење?

(У овом разјашњавању, требало би навести и разлику између суда перцепције и естетских суда, који свој суд заснивају на осећању задовољства и незадовољства, како се значење субјективног важења не би схватило на погрешан начин²⁸.)

У „Пролегоменама“ Кант каже следеће:

„Зато су објективно важење и оште важење једнозначни појмови (за свакога), и мада ми не познајемо објект сам по себи, ипак када неки суд сматрамо општеважећим и, дакле, нужним, управо под тим подразумевамо објективно важење. Помоћу тог суда ми сазнајемо објект (иако би при том остало непознато какав је објект сам по себи), *сазнајемо га посредством општеважеће и нужне повезаности датих перцепција*, и пошто је то случај са свим предметима чула, своје објективно важење искуствени судови не позајмљују од непосредног сазнања предмета (јер је то сазнање немогуће), него само од услова општег важења емпиријских суда, које – као што је речено – никад не зависи од емпиријских услова, па ни од чулних услова, већ увек од чистог разумског појма. Објект сам по себи увек остаје непознат; *али ако се разумским појмом повезаност представа које нашој чулности даје објект одређује као општеважећа, онда се предмет одређује тим односом, и суд је објективан.*“²⁹

Шта се под овим заиста мислило покушаћу да објасним једним примером (оним, који Кант даје у фусноти § 20 „Пролегомена“ о камену и Сунцу, које га загрева).

Да бисмо избегли погрешно разумевање синтагме објективно-повезани требало би обратити пажњу на једну ствар. Као што смо видели из горњег навода, тек категоријама релације ми успостављамо објективан однос између појмова објеката искуства. Емпиричка аперцепција (у „Пролегоменама“ суд перцепције, у „Критици чистог ума“ наводи се још и као опажај унутрашњег чула) везана је за наше, субјективно поимање ствари. Ми можемо да повежемо два појма и без категорије необјективно, пуком асоцијацијом, на пример „Сунце сија и камен се греје“. Ми смо то видели и то тврдимо. Овде наглашавам да су то у ствари два појма

27 Пролегомена § 18

28 Стевановић 2015: 102

29 Пролегомена § 19 (подвукао А.С.)

предмета опажања, која нису повезана објективно, већ асоцијацијом придружена један другом нашом моћи опажања, односно емпиричком аперцепцијом, датом у времену.

Објективна повезаност појмова настаје тек категоријом релације, која успоставља нужан однос између појмова предмета искуства. Суд настао категоријом релације гласи „Сунце својом топлином загрева камен“ из кога можемо извући још општији суд „кад год на нешто делује извор топлоте то нешто ће се загревати“ или најопштији „топлота загрева“. Ово закључивање настало је деловањем функције категорије релације (узрочности), али тек на основу тога што смо у једној свести могли да повежемо појам Сунца и појам камена који је постајао топлији трансценденталном аперцепцијом и тако сада видимо на који начин је она предуслов деловања категорија, односно првобитна моћ повезивања нашег спонтанитета.

Сам временски низ обезбеђује могућност примене категорије узрока и последице, којом се успоставља објективна веза међу појавама. Будући да је наше опажање засновано на одређењу момената времена, а да су моменти времена засновани на могућности чистог опажаја времена у коме су дати путем континуираног (непрекидног и неповратног) низа, објекат искуства настаје тако, што трансцендентална аперцепција омогућава примену категорије узрока и последице, путем које се свака појава дата у опажању посматра као последица неког, у оквиру временског низа претходећег узрока, чиме се остварује а priori могућност синтетичког јединства (везе) свеукупног искуства датог опажајима емпиричке аперцепције.

Унутар ове позиције су, тако, јасно разграничене улоге појединих категорија, а појам предмета субјективног опажања (опажаја унутрашњг чула, емпиричке аперцепције, суд перцепције у „Пролегоменама“) дат категоријама квантитета и квалитета, није исто што и објекат искуства, осим уколико му се, на основу категорије релације, не постави нужно узрочно-последично место у свеукупној повезаности објеката искуства, датој на основу а priori чистих опажаја простора и времена синтезом трансценденталне аперцепције.

У том смислу, не може се за судове искуства рећи, како то тврди Пол Гајер на једном месту више, да су, по Канту, не само „интерсубјективно, већ и нужно истинити“, јер се на нужност објективне повезаности, која се у њима заснива применом функције категорије релације, ни на који начин не може применити формално-логички критеријум општости и нужности, већ трансцендентални критеријум хипотетичко-дедуктивне ну-

жности, којим се једна представа позиционира, као објекат у а ргіогі свеукупној повезаности јединства искуства на нужан начин.

„Све што се дешава јесте хипотетички нужно; то је један основни став који промену у свету подвргава једноме закону, то јест једноме правилу нужне егзистенције без кога чак ни сама природа не би била могућа.“³⁰

Надам се да смо успели да покажемо, у чему лежи опште и нужно важење судова искуства, независно од било ког суда опажаја, односно датости емпиричке аперцепције и због чега је примедба о томе да је могуће успостављање емпиријског критеријума важења искуства, коју даје Гајер, у ствари, пуцањ у празно. Сада можемо да приступимо проблему критеријума за процену исправности трансценденталне дедукције категорија. Овај критеријум исправности трансценденталне дедукција категорија, као што смо видели више, Пол Гајер покушава да успостави путем исправности формалног извођења (дедукције) синтеза а ргіогі спонтаности мишљења једне из друге. Међутим, из свега горе реченог, ми видимо да се за трансценденталну дедукцију категорија не може успоставити овакав критеријум.

Моћи спонтаности мишљења нису хијерархијски организоване, већ координиране, јер, како смо видели више, тек међузависним деловањем синтезе трансценденталне аперцепције, синтезе категорија и синтезе продуктивне уобразиље опажањем, одређењем у појму и свесношћу, у једном моменту времена, ствара се могућност синтезе везе, односно дедуковања услова, који чине искуство на нужан начин а ргіогі могућим.

Овим смо настојали да покажемо, како Кантова трансцендентална дедукција категорија може да се проведе кроз оштре примедбе Пола Гајера неокрњена. И успели смо такође, да дођемо до кључног момента у разумевању смисла трансценденталне дедукције категорија – до свести о постојању једног особеног услова искуства, који омогућава важење формалне исправности дедуктивног закључивања и стоји независно од њега. Услова, који се успоставља прасновном синтезом трансценденталне аперцепције. Међутим, даље разматрање ове теме, пада у једну другу област од значаја за разумевање смисла Кантове философије.

ЛИТЕРАТУРА

- Allison, Henry (1983), New Heaven and London, *Kant's transcendental idealism an interpretation and defense*: Yale University press
- Гулыга, Арсений Владимирович, *Кант*, (интернет) доступно на: <http://bookz.ru/authors/arsenii-guliga/kant.html> (приступљено 14.8.2014)
- Guyer, Paul, (1998), Cambridge, „The transcendental deduction of the categories“, *The Cambridge Companion to KANT*: Cambridge University Press
- Хајдегер, Мартин, (1979), Београд, *Кант и проблем метафизике*: Идеје
- Henrich, Dieter, “The Proof-Structure of Kant’s Transcendental Deduction”, (интернет) доступно на: <http://www.docfoc.com/download/documents/heinrich-dieter-the-proof-structure-of-kants-transcendental-deduction> (приступљено 30.4.2016)
- Хопе, Хансгерог, (1984), Загреб, „Синтеза и категорије: Кант и модерна спознајна теорија“, *Годишњак за повијест филозофије 2*: 92 – 102
- Кант, Имануел, (1970), Београд, *Критика чистог ума*: Култура
- Кант, Имануел, (2005), Београд, *Пролегомена за сваку будућу метафизику*: ПЛАТО
- Кант, Имануел, (1990), Београд, *Критика моћи суђења*: БИГЗ
- Кант, Имануел, (1976), Београд, *Логика*: Графос
- Kant, Immanuel, (1983), Darmstadt, *Kritik der reinen Vernunft*: Wissenschaftliche Buchgesellschaft
- Касирер, Ернст, (2006), Београд, *Кант, живот и учење*: ХИНАКИ
- Kitcher, Philip, “A priori”, (2006), Cambridge, *The Cambridge Companion to KANT AND MODERN PHILOSOPHY*: Cambridge university press
- Longuenesse, Beatrice, (2006), Cambridge, “Kant on a priori concepts: The metaphysical deduction of the categories”, *The Cambridge Companion to KANT AND MODERN PHILOSOPHY*: Cambridge university press
- Pinkard, Terry, (2004), Cambridge, *German Philosophy 1760-1860 The Legacy of idealism*: Cambridge university press
- Стевановић, Александар, (2015), Неготин, „Место музике у филозофији Имануела Канта“, *Мокрањац, часопис за културу*: 101 – 113
- Strawson, P. F., (2006), New York, *The Bounds of Sense*: Routledge
- Young, J. Michael, (1998), Cambridge, “Functions of thought and the synthesis of intuition”, *The Cambridge Companion to KANT*: Cambridge university press

Aleksandar Stevanović
Belgrade

IN DEFENSE OF THE TRANSCENDENTAL DEDUCTION OF THE CATEGORIES

Abstract: The aim of this paper was to try to examine the possibility of adequate defense of Kant's transcendental standpoint against the critical arguments given by Paul Guyer in his article "The transcendental deduction of the categories". The first part of the paper gave the analysis of Paul Guyer's critique of Kant, which consisted of two main lines of argumentation, first, concerning the relation between the categories and transcendental apperception, which was inadequate to show the formal connection that could establish deduction in the *Critique of Pure Reason*, and second, about possibility of deduction based on the difference of judgments of experience and judgment of perception given in *Prolegomena*. The second part of the paper attempted to show, that these objections could be avoided if it could be proven that the transcendental deduction stands in coordination with different faculties of the spontaneity of thinking (transcendental apperception, understanding and imagination) and not (as Guyer tried to prove) in the hierarchy of these faculties in establishing the transcendental deduction. The possibility of identifying the synthesis of transcendental apperception and categories of understanding suggested by Guyer were criticized, and the analysis was made considering the particular role of the category of relation in constituting the objective knowledge in judgments of experience. **Keywords:** Categories, transcendental deduction, apperception, Guyer, Kant, Critique of Pure Reason, Prolegomena

Primljeno: 10.02.2017.

Prihvaćeno: 09.05.2017.